

Постановка проблеми. Ефективна протидія злочинності шляхом притягнення винних осіб у вчиненні злочинів до кримінальної відповідальності та їх покарання повинна спиратися на врахування особливостей сучасної злочинності. Зокрема тієї обставини, що низка найбільш небезпечних злочинів учиняється організованими групами з розподіленням злочинних функцій, із застосуванням спеціальних знань і новітніх технологій, використанням для маскуванню злочинної діяльності статусу суб'єктів господарювання, банків, фінансово-кредитних установ. Колективним організованим формам злочинності держава повинна протиставити відповідні організаційні форми взаємодії між різними правоохоронними структурами (суб'єктами), які застосовують різні методи в боротьбі зі злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії суб'єктів досудового розслідування злочинів досліджували такі науковці, як Р.С. Белкін, О.М. Бандурка, Г.А. Матусовський, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько та ін. Водночас через зміни нормативної регламентації процесуальної діяльності потребують подальшого вирішення питання організації досудового розслідування взагалі та взаємодії його суб'єктів зокрема.

Формування цілей. Мету цієї статі складає аналіз існуючого стану речей у взаємодії суб'єктів досудового слідства та визначення шляхів її оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Досудове розслідування є першою стадією кримінального провадження, на якій вирішується найскладніше завдання встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, і збирання відповідних доказів. Тим самим підготовлюється повний і неупереджений судовий розгляд та винесення справедливого та обґрунтованого вироку. За своєю сутністю досудове розслідування є пізнавальним процесом, який знаходиться під впливом низки чинників, які суттєво ускладнюють та надають специфіку цій діяльності. Зокрема, до таких чинників можна віднести наступні.

1. *Об'єктом пізнання є кримінальне правопорушення (злочин), яке є подією минулого.* Подія злочину для суб'єкта розслідування знаходиться в минулому й установити її обставини, які мають юридичне значення (хто, де, коли, з яких мотивів тощо), можна тільки за її слідами. Тобто, між учиненням злочину та його розслідуванням завжди існує певний проміжок часу (іноді досить довгий). Сліди злочину в широкому розумінні – це будь-які матеріальні та ідеальні відображення злочину в навколишньому середовищі. Тобто під слідами розуміються всі зміни, які були внесені в

оточуючу обстановку в результаті суспільно-небезпечного діяння людини. Зазвичай злочин відображається в слідах не повністю, а фрагментарно, що створює суттєві труднощі в пізнавальному процесі.

2. *Сліди злочину можуть бути схожими на сліди незлочинної події.* Це породжує проблему приналежності виявлених слідів саме злочинів, адже сліди залишають, як події, що передували злочинам, так і ті, що відбулися після його вчинення. Окрім того, в окремих випадках проблемною є оцінка слідів з урахуванням можливого характеру події. Наприклад, обстановка виявлення трупа людини може бути характерною як для вбивства, так і для самовбивства або нещасного випадку.

3. *Розслідування завжди здійснюється в атмосфері існуючої або очікуваної протидії.* Злочин є суспільно-небезпечним діянням, за яке передбачено кримінально-правову відповідальність (покарання). Винні особи, як правило, намагаються його уникнути, для чого застосовують заходи щодо приховування злочину, перешкоджання його виявленню й розслідуванню. Одним із способів їхніх дій є знищення слідів, створення неправдивої обстановки після вчинення злочину, здійснення впливу на очевидців, фальсифікації окремих слідів, у зв'язку з чим можуть виникнути певні проблеми з їх оцінкою.

4. *Пізнання здійснюється у формі доказування.* Розслідування проводиться з використанням способів отримання доказів, які визначені кримінальним процесуальним законом (слідчих, розшукових дій). Нормативно регламентується порядок їх застосування, а також установлюються певні терміни кримінального провадження в цілому або окремих його елементів. Сукупність кримінально-процесуальних приписів і вимог вводить досудове розслідування злочину в певні межі, дотримання яких є обов'язковим для його суб'єкта і які суттєво впливають на пізнавальний процес.

Таким чином, можна констатувати, що досудове розслідування є одним із найскладніших видів людської діяльності, ефективність якої залежать головним чином від поєднання як гласних пізнавальних методів, так і негласних методів із використанням спеціальних технічних засобів. Також потрібно підкреслити й важливість виваженого визначення статусу суб'єктів, які приймають процесуальні рішення, застосовують різні пізнавальні засоби. Зокрема, досить важливим є самостійність в оцінці слідчих та оперативно-розшукових ситуацій та прийнятті рішень щодо обрання способів дій (слідчих, розшукових), тактичних прийомів і технічних засобів, прийняття окремих процесуальних рішень.

Аналіз реалій чинного кримінального процесуального регулювання процесу досудового розслідування показує, що пізнавальну діяльність здійснюють кілька суб'єктів, віднесені чинним КПК України до сторони обвинувачення, які мають різний статус і повноваження:

а) слідчий – службова особа органу досудового розслідування, уповноважена в межах визначеної підслідності здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (ст. 40 КПК України);

б) керівник органу досудового розслідування – уповноважений організувати досудове розслідування, а також ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування й давати слідчому обов'язкові до виконання письмові вказівки (не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора), або особисто здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК України);

в) прокурор – здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування «у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням» (ст. 36 КПК України), тобто він здійснює не тільки контроль, але фактично й керує досудовим розслідуванням, маючи при цьому виключні права в прийнятті рішень щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних рішень;

г) співробітник оперативного підрозділу - здійснює слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Потрібно звернути увагу й на слідчого суддю, як суб'єкта, який уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні шляхом надання дозволів на проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Але слідчий суддя самостійно не здійснює пізнавальної діяльності й тому не може бути віднесений до суб'єктів досудового розслідування злочинів. Таким чином, питання взаємодії можуть розглядатися, по-перше, тільки між суб'єктами, які здійснюють пізнавальну діяльність під час досудового розслідування, а по-друге, - ці суб'єкти повинні бути незалежними один від одного. З цих позицій не можна говорити про взаємодію слідчого з керівником органу досудового розслідування й прокурором, оскільки останні по відношенню до слідчого є керівниками, указівки яких обов'язкові для виконання слідчим при здійсненні досудового розслідування. Окрім того, слідчий є підлеглим керівника органу досудового розслідування, який уповноважений відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування за ініціативою прокурора або з власної ініціативи (п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України).

Суб'єктами, від налагодженої взаємодії яких у значній мірі залежить результативність досудового розслідування злочинів є, перш за все, слідчий і співробітник оперативного підрозділу. Обидва здійснюють пізнавальну діяльність, є дисциплінарно незалежними один від одного й використовують різні пізнавальні методи в справі вирішення завдань кримінального провадження. Тільки органічне поєднання гласних процесуа-

льних засобів і негласних методів оперативно-розшукової діяльності (пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних ходів) здатне забезпечити своєчасне виявлення злочинів і повне їх розслідування (підготовлених або вже вчинених), особливо тих, які вчиняються й маскуються організованими групами осіб. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій, передбачений у чинному КПК України, на перший погляд, сприятиме налагодженню такої взаємодії названих структур.

Водночас аналіз практики показує, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. сталося розбалансування взаємодії між слідчими і працівниками оперативних підрозділів. Зазначимо, що в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (затв. наказом МВС України № 700 від 14.08.2012) була здійснена спроба зберегти раніше вироблені та установлені організаційні форми взаємодії. Зокрема, ідеться про взаємодію за такими напрямками: 1) при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 2) при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; 3) при здійсненні оперативно-розшукового супроводження досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів шляхом створення слідчо-оперативних груп. Але реалії практичної реалізації положень КПК України 2012 р. показали неможливість ефективної реалізації названих напрямів взаємодії. Значна частина практичних працівників слідчих та оперативних підрозділів відзначають, що в цьому аспекті стало працювати гірше ніж в умовах КПК 1960 р.

На наш погляд, це пояснюється кількома принциповими положеннями, закладеними в чинний КПК України, і внесеними відповідними змінами в Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема, оперативні підрозділи були позбавлені активної ролі в досудовому розслідуванні. Так, із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК) було виключене завдання швидкого й повного розкриття злочинів, виконання якого значною мірою покладалося на оперативні підрозділи. Як цілком обґрунтовано зауважує М.П. Водько, це положення було виключене зі ст. 1 ЗУ «Про ОРД». Також із п. 1 ст. 7 указанного закону також був виключений обов'язок розкриття злочинів, а з п. 5, який регламентує взаємодію оперативних підрозділів, були виключені слова «з метою швидкого й повного розкриття злочинів і викриття винних» [1, с. 10]. Особливо акцентованими суб'єктами досудового розслідування були зроблені слідчий та його процесуальний керівник – прокурор. Законодавець наділив їх правом здійснювати традиційно неприродну для них

пошукову функцію, що підкреслюється трансформованим поняттям «слідчі (розшукові) дії». Більше того, названі суб'єкти наділені правом ініціювати й проводити й негласні слідчі (розшукові) дії, які за своєю сутністю є реалізацією оперативно-розшукових методів. Водночас співробітники оперативних підрозділів не мають права не тільки здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою (що цілком природно), але й звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК). Також потрібно звернути увагу, що окрім проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій не передбачається можливості проведення будь-яких інших оперативно-розшукових заходів.

Висновки. Таким чином, роль оперативно-розшукової діяльності (а відтак, оперативного працівника) повністю нівелювалося. Оперативно-розшукове супроводження досудового слідства фактично було вихолощено, оскільки з нього був виключений принцип наступальності, у який закладалася вимога постійного та ініціативного проведення оперативно-розшукових заходів [2, с. 143]. На практиці це призводить до того що оперативні підрозділи припиняють будь-яку активну діяльність в очікуванні відповідних постанов або окремих доручень слідчого. Слідчі ж завантажені надзвичайно великою кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень фактично не в змозі аналізувати кожне з них та визначати завдання оперативно-пошукового характеру. Якщо навіть працівник оперативного підрозділу, не звертаючи уваги на зазначені правові недоліки й суперечності, наважиться на свій страх і ризик проявити ініціативу й реалізувати розумний у конкретних умовах план своїх дій, то він наражається не тільки на визнання нікчемною отриманої ним інформації, але й на небезпеку притягнення до відповідальності за формальне недотримання (порушення) норм кримінального процесуального законодавства.

Не сприяє налагодженню ефективної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами й визначений у чинному КПК України статус слідчого, який змушений під час досудового розслідування постійно звертатися до прокурора, узгоджуючи фактично кожне більш-менш важливе процесуальне рішення. Чого вартє, наприклад, положення ч.2 ст. 241 КПК, відповідно до якого освідчування особи може здійснюватися тільки на підставі постанови прокурора?! У ряді випадків передбачений подвійний контроль за рішеннями слідчого, коли потрібне узгодження з прокурором і звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді. Можливо достатньо було б однієї інстанції, наприклад, слідчого судді?

Ефективна взаємодія між слідчим і співробітником оперативного підрозділу в справі розкриття злочинів під час досудового розслідування визначається, перш за все, їх самостійністю в прийнятті рішень щодо пи-

тань, віднесених до їх компетенції. Тотальна ж залежність від прокурорської волі робить названих суб'єктів звичайними виконавцями, узаємодія яких між собою фактично не має ніякого підґрунтя. Формула щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування «у формі процесуального керівництва» (ч. 2 ст. 36 КПК України) є досить лукавою й підлягає перегляду, як і деякі інші повноваження прокурора. Нагальною є потреба в наданні більшої самостійності слідчому в прийнятті процесуальних рішень, усуненню подвійного контролю за окремими його рішеннями й діями. З іншого боку, потрібна «реанімація» оперативного-розшукового супроводження досудового слідства, основу якої складає чітке визначення завдань такого супроводження із забезпеченням можливості прояву ініціативи з боку оперативних підрозділів.

Використані джерела:

1. Водько П. П. Фундаментальные положения оперативно-розыскной деятельности Украины нуждаются в корректировке / П. П. Водько // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практикологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України. Матеріали міжнарод. наук.- практ. конф. 22–23 квітня 2015 р. – Одеса : ОДУВС, 2015. – с. 9–12.

2. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : [монографія] / О. М. Бандурка. – Х. : Золота миля, 2012. – 620 с.

Волобуев А.Ф. Проблемы взаимодействия субъектов досудебного расследования преступлений

Проанализированы отдельные положения уголовного процессуального законодательства Украины, которые обусловили разбалансирование взаимодействия субъектов досудебного расследования преступлений. Предложены пути совершенствования взаимодействия следователей и сотрудников оперативных подразделений.

Ключевые слова: *досудебное расследование, взаимодействие, процессуальные средства, методы оперативно-розыскной деятельности.*

Volobuyev A.F. Problems of interaction of the subjects of pre-trial investigation of crimes

Some provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, which caused imbalance interaction of pre-trial investigation of crimes was analyzed.

Author indicated that effective crime prevention by prosecution of guilty of crimes and their punishment should be based on consideration of the features of modern criminality. Pre-trial investigation is the first stage of the criminal proceedings to solve the most difficult problem of guilty of crime identification and evi-

dence collection. Thus, full and impartial judicial investigation and just and sufficient criminal sentencing is prepared.

It was stated that the pre-trial investigation is one of the most difficult human activities, the effectiveness of which depends mainly on both public cognitive methods and covert methods using special equipment. Author emphasized the importance of a careful definition of the status of proceeding decisions maker using various cognitive means. It was noted that the independence is very important in assessing the investigation and search operations and decision-making concerning the methods of action (investigation, detective), tactics and identification tools.

It is concluded that the interaction could be considered, at first, between the subjects who carry out cognitive activity during the pre-trial investigation only, and secondly these entities must be independent of each other. According to mentioned above one may consider the interaction with pretrial supervisor and the prosecutor, because they are superiors for investigator during the pre-trial investigation.

An effectiveness of pre-trial investigation depends largely on well-coordinated interaction between investigator and detective. Both engaged in cognitive activity and are disciplinary independent of each other and use different cognitive methods of solving problems in the case of criminal proceedings.

Well-coordinated interaction between investigator and detective in the case of crime detection during pre-trial investigation is determined by the autonomy in making decisions according to their power. Their total dependence on a prosecutor's power makes them general executors, and their coordination hasn't any reasons. It seems the formula of observing for the obeying law during the pre-trial investigation of by prosecutor «in the form of proceeding supervision» (P.2 Art. 36 of Code of Criminal Procedure of Ukraine) is tricky and must be revised like some another prosecutor's powers. It is necessary to give an investigator more autonomy in decision making.

From the other side, operational search support of pre-trial investigation needs «reanimation» based on clearly defined tasks of such supporting with opportunity for initiative of detective units.

Keywords: *pre-trial investigation, interaction, procedural remedies, methods of operational search activities.*

УДК 343.272:343.126.1

О.М. Калачова

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено прокурорський нагляд та судовий контроль як форми забезпечення дотримання прав і свобод громадян при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Розкрито сутність і співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження через аналіз спільних та відмінних характеристик зазначених процесуальних інститутів.